

POSTMODERNITAT EUROPEA I CRISTIANISME LLATINOAMERICÀ

José I. González Faus

- 1. Experiències constitutives de la postmodernitat**
- 2. Postmodernitat com a antimodernitat**
- 3. Ambigüitats, preguntes i amenaces de la postmodernitat**
(o “Joaquín Sabina també ha mort: visca Rambo”?)
- 4. Balanç**
- 5. Postmodernitat i Església institució**
- 6. La interpel·lació de les Esglésies llatinoamericanes**

En un treball com aquest no és bo exposar d'una manera genètica tots els passos d'un procés d'anàlisi. Intentaré, doncs, fer una exposició ja sistematitzada perquè és molt més clara i pedagògica. He de remetre'm al llibre de G. Vattimo¹ i he de donar per conegudes les anàlisis recents de Rovira Bellosó sobre Milan Kundera i Umberto Eco². Per aquest escrit, he preferit servir-me de punts de referència més propers a nosaltres i d'evocació més ràpida. I crec haver trobat per a aquesta comensal el material adequat en un dels ídols de la nostra joventut actual: el cantant Joaquín Sabina. El seu estil esloganístic resulta molt apte per a encarrilar conclusions. Per això em referiré principalment a ell en forma de comentari a la lletra de les seves cançons³. Sense que això vulgui dir que no hi afegeixi alguna al·lusió als nostres materials de cada dia, quan em sembla que tenen aquesta mateixa capacitat de menar conclusions o de formular allò que seria el resum de tot un procés.

Pot semblar superficial o poc seriós això d'agafar la cançó com a material d'una reflexió que vol ser teològica. En primer lloc, cal respondre que la postmodernitat, precisament perquè renuncia a savieses i respostes «últimes», tampoc no és gaire pretensiosa en les seves formulacions. D'altra banda, també es pot respondre que avui la cançó té un valor simptomàtic innegable des del punt de vista sociocultural. I la prova la tenim en la seva mateixa evolució. Si disposéssim de més espai podríem, comparar el Sabina que comentem aquí, amb algun dels "clàssics" dels anys seixanta: per exemple, aquell Paco Ibáñez que a l'Olímpia de París cantava als andalusos de Jaén: «decidme en el alma de quién, de quién son esos olivos... » i cantava al soldat bolivià, armat «con un rifle americano regalo de Mister Johnson, para matar a tu hermano...», o salmodiava l'«amarga verdad» de Quevedo sobre el diners i la pobresa. De la mateixa manera es podria comparar aquesta evolució en un mateix cantant, com podria ser J. M. Serrat: quina diferència entre les seves cançons actuals i aquelles lletres de Machado, «golpe a golpe, verso a verso» o aquell desconegut Manuel que "nació en España" que tenia una casa de fang «de barro y caña» i la suor i el plor del qual «humedecían las tierras del señor día tras día». Tot allò s'ha acabat, i aquesta evolució és significativa.

Al meu entendre, no comprendrem ben bé tot això que en diuen «postmodernitat», si no copsem, que està feta de dolor o, com a mínim, de decepció. Un dolor al qual s'haurien d'aplicar aquelles famoses paraules de Buda: "aquesta és la noble veritat sobre l'origen del sofriment: ...del desig brolla el dolor, del dolor brolla la por". En aquest cas ha estat el desig boig i convençut del canvi històric total, que ens movia fa uns anys i que va ser senyera de la Modernitat. És d'aquí que m'agradaria que brolessin les nostres reflexions. Perquè la postmodernitat, abans que una filosofia o un sistema racional, és una experiència i un estat d'ànim. Això és el que hem d'intentar descriure.

1. EXPERIÈNCIES CONSTITUTIVES DE LA POSTMODERNITAT

1.1. LA REVOLUCIÓ IMPOSSIBLE

Voldria recordar que, abans de parlar de postmodernitat, durant una temporada vam estar parlant de «desencís»: aquesta paraula em sembla important perquè fa de baula entre Modernitat i postmodernitat. La postmodernitat neix quan sembla que es constata d'una manera palpable la impossibilitat d'aquest canvi històric somiat. Quan l'home s'adona que ja «hace siglos que pensaron: las cosas mañana irán mejor» (CC) i, per tant, quan la il·lusió de Prometeu es transforma en la repetida constatació de Sísif.

A més, cal notar que aquest desencís de la revolució va a continuació del desencís sobre la metafísica. La famosa frase de Marx, que no s'ha d'interpretar el món, sinó transformar-lo, era llegida en el sentit que *no és possible interpretar* adequadament el món, però sí que és possible transformar-lo (si bé es podria discutir si aquest era el seu sentit original). Ara es constata que *tampoc no és possible transformar-lo*.

En conseqüència, si abans Marx va escriure apassionadament que «Prometeu és el sant més important del calendari laic», els postmoderns proclamen avui, no menys apassionadament, que Prometeu només era l'idiota més gran de la història. Alguns fins i tot afirmarien que ni tant sols va ser idiota sinó un aprofitat: que Prometeu no va robar el foc als déus per donar-lo als homes, sinó per muntar algun «holding» transnacional.

Però quedem-nos amb la idea que Prometeu va ser tant sols un idiota. La raó de la seva idiotesa és que es deixà devorar les entranyes per una empresa que no tenia sentit. Ja que qualsevol canvi històric radical que apunti cap a aconseguir més justícia, més llibertat i més humanitat, és un cercle quadrat històric. Justícia, llibertat i humanitat són paraules que no signifiquen res o, en tot cas, són realitats que l'home només pot buscar per ell mateix i per a ell mateix, i encara amb comptagotes. Aquesta és una experiència històrica innegable.

Valdrà la pena preguntar a la postmodernitat com teoritza aquesta experiència, i per què creu d'una manera tan inamovible que és impossible tota revolució.

I, substancialment, jo crec haver trobat dos tipus de resposta:

a) La revolució és impossible perquè l'home no és de fiar, i l'home és, precisament, el subjecte d'aquesta revolució pendent. Com a mínim val això de l'home *blanc*: “hombre blanco hablar con lengua de serpiente”, li canta J. Sabina a Felipe González. I davant aquesta llengua de serp, qualsevol presumpte revolucionari sincer no passa de ser un «cuervo ingenuo». Preciosa i adolorida expressió¹⁴.

Rellegint això de “l'home blanc” potser caldria dir que la postmodernitat és la crítica més despietada de les possibilitats de fer aquesta somniada revolució, dins dels canons i de les coordenades de la Il·lustració occidental. En un cert sentit, això ja ho havia insinuat H. Marcuse, però sense proposar cap altra alternativa que la d'un romàntic “NO absolut” i sense acabar de copsar que nosaltres, els occidentals, ni podem, ni volem, ni sabem com renunciar a aquesta il·lustració. Aquest mateix error d'esperar la revolució dintre dels canons de la Modernitat Occidental, ha estat, probablement, la gran fallada històrica del marxisme, del qual, algunes veus crítiques ja havien dit fa temps que era fill «de la mateixa mare» que el capitalisme occidental. Aquelles veus crítiques i desateses potser ara reben una legitimació inútil i tardana.

b) I una segona raó: la revolució és impossible, a més a més, perquè crea repressió, i la repressió actua sobre el món com la «soda con el güisqui» GSS), és a dir, l'aigualeix i el falsifica.

Aquesta constatació revela una curiosa confessió sobre el paper del desig en la passada Modernitat. En el fons del fons, la revolució, en realitat, es volia fer per «alliberar el desig», en cara que després (per fer-la creïble) se la presentava com un imperatiu de la història. Amb tot això va resultar que s'aspirava a alliberar el desig, però per mitjans que n'exigeixen la repressió, i una repressió que no seria solament momentània (el compromís, la militància i, en resum, la donació de la vida). Aquesta contradicció s'havia de fer palesa un moment o altre. I ara que s'hi ha fet, el postmodern decideix no apuntar-se ni a l'engany d'una revolució que no allibera el desig ni, encara menys, a l'esforç d'una revolució que exigeix reprimir el desig. El postmodern “opina con Sade que al deseo los frenos le sientan fatal” (GSS). El postmodern no té davant del desig cap altra argumentació ni cap altra sortida que la de «¿qué voy a hacerle yo?»:

*«¿qué voy a hacerle yo,
si me gusta el güisqui sin soda,
el sexo sin boda,
las penas con pan?»... (GSS).*

Només que, amb una confessió d'aquest tipus, la postmodernitat es posa a l'altura de l'«home blanc». I Felipe González podria contestar a Joaquín Sabina: ¿qué voy a hacerle yo, si me gusta el poder sin líos, como a ti el güisqui sin soda? I tothom content, que és igual que dir: ningún no està content perquè es veu que no és possible canviar res.

1.2. LA SORDIDESA DE LA REALITAT

La postmodernitat ha fet també l'experiència, dura però innegable, que la nostra realitat és sòrdida, i que la il·lusió moderna no havia fet més que emascarar aquesta sordidesa amb boniques paraules altisonants o de color de rosa, però que de rosa (per al·ludir a la famosa novel·la d'Eco), no en tenien més que «el nom».

Em sembla simptomàtic, en aquest context, que un director espanyol hagi decidit filmar recentment les «Divinas Palabras» del vell Valle Inclán. Sospito que aquí hi ha alguna cosa més que un retorn al tema clàssic de l'Espanya negra. Deixant de banda que la pel·lícula li hagi sortit amb una certa bellesa i una certa dignitat (un detall que també és molt postmodern), el que és significatiu és el *tema* i el *títol*, és a dir, la posada en evidència d'una realitat sòrdida, els únics continguts de la qual són l'avarícia secreta, l'enveja corrosiva i l'afany de poder destructor; però en què tots aquests continguts van envoltats sempre de paraules altisonants d'amor al desvalgut, de defensa de la moral, o de citacions de l'evangeli. El significat de la pel·lícula, aleshores, em sembla clar: *només les paraules són divines*; i tot l'embolcall verbalment tranquil·litzador o racionalment convincent tragina, en realitat, uns continguts sòrdids. (Podria ser interessant insinuar de quina manera una crítica d'aquest tipus haurà d'afectar més intensament l'Església, atès que és la que més pretén manejar paraules divines o raons absolutes. Però això, ara, no ho podem desenvolupar, i ens hem de limitar a apuntar-ho.)

En aquest sentit, la postmodernitat és simplement l'intent honrat de treure a la realitat les seves «divines paraules», els seus «noms de rosa», tot encarant l'home més aviat amb la «insuportable lleugeresa» de la realitat. Per tal de treure a la realitat totes aquestes paraules pseudo-divines, la postmodernitat es val, substancialment, d'aquest doble recurs:

L'ús destructor de la paraula

L'afany de «posar les seves mans brutes sobre Mozart», per dir-ho amb un altre títol conegut. Hi ha en la postmodernitat un afany ingenu d'escandalitzar, d'«epater le bourgeois», de dir coses fortes, com si volgués defensar-se'n. Heus aquí la cançó de Sabina sobre aquest «fin de siglo cansado» (un altre cop crido l'atenció sobre l'adjectiu): cap al final del segle, en lloc d'arribar a «una tierra que ponga libertad» hem arribat a un «espectacle» on «perversas jóvenes rubias se masturban para Uds.», on «hermosos jóvenes nazis bailan el rock and roll» i «el marqués de Sade sodomiza a una monja» (OL). És l'ús demolidor de les paraules, erigit en criteri o en defensa contra l'engany de les «divines paraules».

Les al·lusions que acabo de fer, tant de U. Eco com a “la insuportable lleugeresa de l'ésser” són llargament comentades en l'estudi de J. M. Rovira Belloso ja esmentat, que qualifica de “cultura del gran buit” més o menys el mateix que jo he qualificat aquí de “divines paraules”. Em remeto, doncs, a les seves anàlisis, que són excel·lents. I voldria recollir una altra evocació que hi fa, molt de passada, però d'una manera molt intuïtiva: una al·lusió al cineasta M. A. Antonioni. Mentre llegia a Rovira no vaig poder deixar de reviure una escena d'una de les pel·lícules d'Antonioni (no sé ben bé quina, però potser és El desierto rojo). Hi reapareix Monica Vitti en el seu primer paper de reprimida perpètua. I quan, en un moment donat, explica la solució que els savis donen a la seva desesperació insuperable, tot queda reduït al fet que ha de comprendre que “le cose che mi capitano sono la mia vita”. Així de senzill: no s'ha d'apel·lar a res ni a ningú: ni a Déu, ni al psiquiatre, ni a traumes infantils, ni al confessor, ni a alguna trobada prometedora que encara deixi flotant l'esperança “d'un raig verd” enmig del “desert vermell”. Res d'això. No s'ha d'apel·lar sinó a aquest positivisme absolutitzat que “les coses que passen són la vida”. Aquesta canonització del que és fàctic, aquesta renúncia a combatre-ho o a canviar-ho, que la protagonista d'Antonioni encara no aconseguia digerir, això sembla que és el que la postmodernitat ja ha digerit.

El recurs a la «petita paraula»

Al petit embolcall del qual podem sospitar que, com a mínim, podrà contenir menys sordidesa que el gran. A veure si així el «petit plaer», que no té cap altra pretensió ni cap altre nom que aquest, i que no amaga el seu afany de ser només petit plaer, aconsegueix evitar la inesgotable sordidesa de l'avarícia i de l'afany de poder. Es així com la postmodernitat s'obrirà al «carpe diem» i a l'«aurea mediocritas» del llunyà poeta Horaci. I aquest petit plaer té, a més a més, la seva arrel i la seva justificació en tota la cosmovisió pròpia de la postmodernitat, que podria resumir-se en aquesta frase: *La vida és tan dura i tan insuportable que val més morir-se vivint “bé” que conservar la vida privant-se de viure bé*. En el fons, l'ètica de l'«egoisme il·lustrat» de Fernando Savater encara és massa moderna i, per això mateix, massa antiquada. Al postmodern ja no podem dir-li: «eh, Sabina, ten cuidado con la nicotina; eh, Sabina, ten cuidado con el Paternina; eh, Sabina, ten cuidado con la Josefina»... perquè la invariable resposta serà «naranjas de la China» (ES). La rima és inevitablement vulgar, deliberadament vulgar. Però la notable capacitat esloganesca amb què ho formula el cantant, dóna a les paraules una força i una penetració que són totalment el contrari de la seductora poesia vàcua de molts messianismes d'abans.

I per acabar aquest segon apartat voldria cridar l'atenció sobre com complementa l'anterior: la postmodernitat no ha estat solament la destrucció d'un mite (el mite modern de la revolució), sinó la destrucció de tots els mites. En la «divina» paraula de la revolució no hi havia només un error de càlcul històric, que deixava intactes les altres grans paraules, sinó un

error metafísic de visió de la vida: en aquesta vida no hi entra cap gran paraula i, per això, la postmodernitat es desmarca incòmodament tant de l'esquerra com de la dreta, i fa que a nosaltres ens sigui tan difícil de judicar-la, o que la jutgem només parcialment, des de les nostres postures prèvies més revolucionàries o més conservadores.

Però de fet, a més del mite de la revolució social, queden destrossats uns altres mil mites que enumeraré al·ludint un altre cop a cançons de Sabina:

El mite del progrés

El tant esbombat progrés es redueix a la cenestèsia que tenim quan som joves: «el demà no era mai i mai no arribava el demà passat, i per això era possible esperar. Però quan el «demà» arriba s'acaben totes les esperances, i s'acaben de la manera més carrinclona: «van passar els anys, vaig acabar la mili, vaig llogar un pis -vaig gravar alguns discos, vaig posar seny i em vaig instal·lar a Madrid». I això és tot. Així és la vida, tal com ho havia d'aprendre Mónica Vitti. Potser algú enyorarà l'ahir, potser sabrà que «quan era més jove la vida era dura, diferent i feliç», mentre que ara: «hoy como caliente, pago mis impuestos, tengo pasaporte -pero algunas veces pierdo el apetito y no puedo dormir» (CMJ). Això podrà passar i passa. Però no ens queda cap altre dret que el de l'enyor. «Fan travesses, fan fills, van al bar»: tot això és el que queda dels components d'un antic grup, i a això s'han limitat les seductores promeses dels antics pontífexs del progrés.

El mite de l'amor i de la dona

El Sabina que vol «sexo sin boda» i «sexo y rock and roll», això no obstant, pensa així de les seves companyes de relació:

*<Hay mujeres envueltas en pieles sin cuerpo debajo,
hay mujeres que van al amor com van al trabajo...
hay mujeres que dicen que sí cuando dicen que no,
hay mujeres que buscan deseo y encuentran piedad,
hay mujeres que ni cuando mienten dicen la verdad,
hay mujeres que empiezan la guerra firmando la paz ... > (HM).*

Per tant, l'amor serà una altra «divina paraula». És possible que alguna vegada ens toqui la rifa en alguna «rebaja de enero» (títol de Sabina que expressa, precisament, la història d'un amor que resulta inesperadament afortunat). I segurament els homes continuaran somniant amb aquesta loteria ràpida, perquè també «hay mujeres capaces de hacerme perder la razón» i en contra d'això no s'hi pot fer res. Però, com a mínim, serà convenient no alimentar il·lusions sense fonament i, per descomptat, no arriscar res, perquè si la cosa falla ens quedi el consol de dir: «aquella noche fallaste, tampoco fui a la cita yo» (TI). I això és tot. Hi ha un desig claríssim de no patir: «cómo decirte que el bien es el espejo del mal, cómo contarte que al tren del desconsuelo, si subes no es tan fácil bajar ... » (CDCC). Però també es trasllueix un desig venjatiu d'aprofitar-se d'aquesta realitat que obliga l'home a arriscar tant: un desig calculat, incapaç de donar res, i molt semblant al d'Ulisses en els mites de Circe o de les sirenes: «el cielo está en el suelo» i «el alquitrán del camino embriaga más que el suave vino del hogar» (CDCC).

El mite de la diversió

En la nostra joventut de moderns la diversió apuntava a «passar-s'ho de puta mare»; expressió pretesament desaforada i contradictòria que utilitzava l'insult més gran per expressar la felicitat més gran, i que, així, traslluïa un afany no solament de traspasar tot límit i tota barrera de finitud, sinó, fins i tot, de trobar l'harmonia plena en aquesta transgressió. Ara no: la diversió és simplement <<zumo de neón - contra la depresión>> (ZN). És simplement «una especie de mueca en lugar de sonrisa» (P). Potser els ingenus pares moderns continuïn recelosos davant els possibles «excessos nocturns» dels seus fills postmoderns. Però haurien de saber que no hi ha res de tot això. Que l'únic que passa és que “el club del desengaño - de madrugada está despoblado”; aquest club on «todos se miran, na-na-nadie se toca», i on, potser, «acabo vomitando en los lavabos de un antro moderno» mentre que perfectament desconnectats amb el que passa en l'interior de ningú «un grupo está tocando rock and roll a las puertas del infierno» (ZN).

Aquestes són les possibilitats postmodernes de felicitat, malgrat tot es manté la voluntat de no sortir-ne: «¿qué voy a hacerle yo?».

El mite de l'entossudiment ètic

Per què es manté aquesta voluntat? Doncs perquè l'entossudiment ètic no passa de ser un altre mite per enderrocar: «después de toda una vida sublimando los instintos... después de toda una vida poniendo diques al mar... de pronto un día pasaste de pensar qué pensarían tu mujer, tus hijos, tu portera, cuando supieran... (JL). Si aquestes són les perspectives «¿qué voy a hacerle yo?».

I és així perquè la postmodernitat està convençuda que l'entossudiment ètic no té cap altre objectiu que el «*què diran*» ambiental!⁵. Així que es veu deslligat d'aquest «*què diran*» l'home es mostra tal com en realitat és: mancat de tot nord ètic, ancestralment insolidari i incansablement grimpador. Tot això ho saben molt bé el cantant jove, el pintor inexpert, l'escriptor novell, el “jove aprenent” del que sigui, que es van veure rebutjats de tothom quan començaven i ara que han arribat se li acosten amablement:

*“La propia Caballé que me negó sus favores,
la diva que pasaba tanto de cantautores,
llamó para decirme: "estoy en deuda contigo,
mola más tu Madrid que el Aranjuez de Rodrigo"...
Y ¿qué decir del manager audaz y decidido,
que no me recibió, que siempre estaba reunido?
Hoy, moviendo la cola, se acercó como un perro
a pedir que le diéramos vela en este entierro...” (JAP).*

Això es l'ésser humà. I aquell famós «home nou» per qui tant es va desviure el Che Guevara, no era més que un altre mite estúpid, del qual no queden més que aquestes deixalles humanes per entre les quals ha d'aprendre a caminar «el jove aprenent».

I així successivament: «cada noche un rollo nuevo. Ayer el yoga, el tarot, la meditación. Hoy el alcohol y la droga. Mañana el aeróbic y la reencarnación» (CDCC). Abans ja he fet al·lusió a la destrucció del mite de la política (una altra de les divines paraules de la Modernitat) que es troba en la cançó «cuervo ingenuo». Jo, personalment, he trobat a faltar alguna al·lusió al «mite de la ciència» perquè potser és l'únic mite que es manté dempeus entre els budes d'aquesta Espanya postmoderna; i s'hi manté precisament quan ja ha caigut -com a mite- arreu d'Europa. Però aquest detall ara no ve a tomb. El resultat de tota aquesta destrucció és el descompromís més absolut. No hi ha cap partit, ni església, ni causa, ni ésser

humà, ni objectiu històric amb el qual valgui la pena comprometre's: «desconfía de quien te dice "ten cuidado" - sólo busca que no escapes de su lado» (PA). Però desconfia també de qui sembla que et toqui el cor:

*“cuando unos labios amenazan
con devorarme el corazón,
enciendo la señal de alarma
y escapo en otra dirección”, (AA).*

I així, del descompromís més absolut, la postmodernitat passa a la soledat més total: soledat de pares i germans, de mestres i d'amics, de déus i d'amants. Uns i altres sempre busquen «que no escapes de su lado». I per això l'únic consell que J. Sabina s'atreveix a donar és el de «pisar el acelerador»: «siéntete viva, no estés cautiva - mientras tenga gasolina tu motor, pisa el acelerador».

1.3. CONCLUSIÓ: EL CARRER DE LA MALENCONIA

En resum: no hi cap sortida. I com que no hi ha sortida, *només resta la mateixa realitat d'abans* (i de sempre), *però amb una burla cínica en lloc d'una exaltació mítica*. En tot cas ens podem preguntar pel paper catàrtic que, en aquesta realitat sòrdida, hi juguen la música, la burla, la mateixa qualitat de la frase.

Aquesta potser és la conclusió més destacable i que crida més l'atenció: La postmodernitat tampoc no és feliç. Fins i tot, potser és menys feliç que aquella Modernitat esforçada i voluntarista, i suposadament enganyada. La postmodernitat sap que «si dos no se engañan, mal pueden tener desengaños» (RE). Perfecte. Però aquesta recepta també resulta insuficient perquè, un cop eliminada la possibilitat del desengany, encara queda la nostàlgia produïda per la prohibició de somniar, queda la malenconia, i *l'enyorança de quelcom en què ja no es creu*. Davant d'una constatació així, Camus ens donaria, com ja sabem, el consell “d'imaginar-se Sísif feliç” com a única sortida per a l'ésser humà. La postmodernitat tampoc no s'avé a això: i de vegades prefereix imaginar-se Sísif cínicament corrosiu, i de vegades optarà per una altra petita càtharsis romàntica que consisteix a cantar la pròpia desventura. Heus aquí aquesta cançó, terriblement nostàlgica, però també terriblement egòtica:

*“Vivo en el número siete, calle Melancolía,
quiero mudarme hace años al barrio de la alegría.
Pero siempre que lo intento, ha salido ya el tranvía.
Y en la escalera me siento, a silbar mi melodía” (CM).*

Per què aquesta impossibilitat de pujar al tren que porta a l'alegria? Perquè tot és inabastable: el cel és «cada vez más lejano y más alto». Però, i la terra? I aquesta terra nova en què tant van creure els moderns? A la terra, és veritat, hi ha camps verds i primaveres; però «el barrio donde habito no es ninguna pradera - desolado paisaje de antenas i cables» (CM). A la terra sembla que també hi ha botigues i portes, però són només «puertas que niegan lo que esconden» (CM). I és cert que a la terra hi ha grans supermercats plens a vessar; però el postmodern s'hi passeja, de vegades, cridant: qui em ven una mica d'autenticitat? (CDCC). A la terra, l'home pressent la possibilitat de «un encuentro que me ilumine el día», però després aquest pressentiment és “como una enredadera que no encuentra ventanas donde agarrarse”; i no li queda cap altra sortida que «abrazarse a la ausencia que dejas en mi cama» (CM). Aquest

ja no és el carrer, sinó la ciutat de la Malenconia: perquè la malenconia ja no és el nom d'un sol individu, sinó que engloba tots els seus habitants; i deixa de ser una malaltia personal per convertir-se en epidèmia: «esa absurda epidemia que sufren las aceras». O per convertir-se en «un barco enloquecido que viene de la noche y no va a ninguna parte» (CM). Efectivament, només ens queda cantar la desventura.

I la raó d'aquesta malenconia és un desequilibri que sembla inherent, no ja a la realitat ambiental, sinó a l'ésser humà mateix: el desequilibri entre el que anomenariem «esperança expectant» i l'«esperança esperada». La primera és la que «busca acaso un encuentro que le ilumine el día», tal com acabem de dir. Però l'esperança *esperada* s'ha de limitar a «encender un cigarrillo y resolver un crucigrana». En aquestes condicions sempre passarà que «es pronto para el deseo y muy tarde para el amor» (CC). Recalco aquesta frase perquè em sembla una de les definicions més intuïtives del fenomen que estem analitzant: sempre serà «aviat per al desig» perquè ho crema tot; però també «molt tard per a l'amor», perquè en l'amor ja no ens hi atrevim a creure. Serà aviat per al desig perquè per culpa del desig

“vivo del cáncer a un paso,
del trabajo me han echado.

...

me he quedado tan delgado
como un papel de fumar” (ES).

Però, malgrat tot, «¿qué voy a hacerle yo si me gusta ... ?» I sobretot: «¿cómo voy a hacer caso de los que me dicen: "eh, cuidado" si no creo que me lo digan por amor a mí, sino "para que no me escape de su lado"? Decididamente, és aviat per al desig i tard per a l'amor. Aquesta és la vida.

I si es així, com volem evitar que l'home visqui en el número 7 (que a més és el número perfecte) del carrer de la Malenconia?

2. POSTMODERNITAT COM A ANTIMODERNITAT

Un cop feta aquesta breu descripció, voldria demostrar ara, en un comentari sociocultural, que la postmodernitat no es limita solament a succeir la Modernitat en el temps, sinó que més aviat hi reacciona (i molt durament) en contra. Per això és més antimodernitat que postmodernitat. Voldria assenyalar aquest fet encara que sospito que, malgrat tot i per paradoxal que sembli (però per una llei que es repeteix en molts processos històrics), la postmodernitat no deixa d'estar marcada per la Modernitat, fins i tot enmig d'aquesta dura reacció en contra⁶. Aquesta última observació deixarà oberta una futura pregunta a la qual encara no podem respondre, és a dir: a la llarga, què pesarà més: ser el fill de tal pare, o la reacció contra el pare. Aquesta pregunta la respondran els anys. Nosaltres, ara, ens limitarem a analitzar en quins factors es pot entreveure el tarannà reactiu i hostil de la postmodernitat envers la Modernitat. Aquests factors componen, al meu entendre, un procés que podem descriure així: *la Modernitat va posar la utopia humana en lloc de Déu; i la postmodernitat ha posat el petit burgès en lloc de la utopia*.

Amb això tenim, com qui no vol res, les dues parts d'aquest apartat 2.

2.1. EL MIL·LENARISME PRIMERMUNDISTA DE LA MODERNITAT O: «DÉU HA MORT, VISCA MARX»

Hi ha un detall elemental, però no sé si oblidat en molts discursos, i és que el que anomenem Modernitat no s'identifica sense més ni més amb *qualsevol* afany «revolucionari» o de transformació del món, sinó solament amb la revolució *europea* o primermundista. I una característica fonamental d'aquestes revolucions europees (des de la Revolució francesa fins al maig del 68) han estat els seus escatologismes, les seves promeses de felicitat paradisiàca i la seva falta de respecte als mitjans. La nostra Modernitat segurament va confondre la crida de la solidaritat (i de la llibertat) amb el mite voluntarista del «cel a la terra».

I aquest mite és infinitament nefast perquè acaba generant la convicció inconscient que no és necessària l'educació del home (perquè, és clar, per viure al cel no necessitem educació: el cel mateix ens la comunica!). Jo m'he plantejat moltes vegades aquesta pregunta per la relació entre Modernitat i educació; i no precisament ara que he de parlar sobre la postmodernitat, sinó molt abans, en el contacte amb gent jove o amb el tracte amb llurs pares preocupats. No fa gaire temps que un matrimoni obstinadament ateu, que buscava un lloc d'estudi per al seu fill gran (i ja problemàtic), em deia textualment que els importava un rave que fos confessional o no, «carca» o «progre»: que l'únic que els interessava era que el noi aprengués «que no tot són flors i violes». Només això.

I, efectivament, caldria preguntar fins a quin punt la nostra Modernitat europea i prometeica, prometent el cel a la terra o el paradís a la història, va educar els seus fills inculcant-los la tàctica convicció que «tot són flors i violes»⁷. L'airada reacció postmoderna es produeix, aleshores, davant la constatació cruel que no és així. I encara més: que ni una gran part d'aquest tot no són flors i violes. I que l'arrel d'aquest desengany no es pot reduir al fet que un té la desgràcia particular que els seus pares -o els seus familiars- no el volen» (que es el que pensa tot adolescent fill de la Modernitat abans de reeixir com a postmodern). Tot això pertany a l'estructura mateixa de la realitat. De tota la realitat.

I aquest detall em sembla molt important perquè, en el despertar tot just balbucejant, aquesta Modernitat havia posat totes les esperances en «l'educació del gènere humà». Dos segles després cal constatar, potser, que aquesta educació és el que no s'ha produït. En lloc

seu, la Modernitat «real» va preferir la *capacitació tècnica* del gènere humà (i fins i tot va arribar a confondre capacitació tècnica amb educació». Potser perquè el mite del «cel a la terra» li va fer apartar els ulls, cada vegada més, de l'interior de l'home i girar-los cap a l'exterior de la tecnologia, l'únic lloc on encara continuen semblant possibles tots els miracles i fins i tot arribar al cel". Però aquesta desviació ha acabat per passar factura, i el fet és que els postmoderns s'han limitat a rebel·lar-se *amb tota la raó* contra aquella seguretat, gestada en el «desenvolupisme» i el consum boig, que la vida era un camí de roses. Ells han tornat a descobrir amb horror que la vida és una vall de llàgrimes (encara que en aquesta vall també creixin roses, regades tants cops amb les llàgrimes). Però aquest incís, ara, els importa molt poc: ells han fet el seu descobriment sense la possibilitat d'una altra pàtria que els permeti entendre aquesta vall de llàgrimes com un exili (i a si mateixos com a exiliats fills d'Eva), i sense la possibilitat d'algun rostre matern on acudir «gemegant i plorant en aquesta vall de llàgrimes».

I un cop feta aquesta primera constatació, s'imposen unes breus observacions:

a) En primer lloc cal assenyalar que tot el continent llatinoamericà (malgrat la impressionant colonització cultural per part nostra) no va tenir exactament la mateixa «modernitat» que Europa, i per tant, tampoc no té (almenys avui per avui) la mateixa postmodernitat. La història de l'Amèrica llatina va continuar essent (no solament després de la conquesta, sinó, fins i tot, després de la independència) una història d'espoliació i d'esclavitud. El mite del «cel a la terra» resulta bastant innecessari quan ja ens sentiríem satisfets amb una simple «terra habitable». I les possibilitats d'emascament del procés transformador o modernitzador són molt més escasses i més grolleres pel fet que les tasques primordials o urgents continuen essent molt més evidents: només amb una ceguesa voluntària es podria, per exemple, qualificar la Contra nicaragüenca de «lluitadors de la llibertat»; i aquest judici és absolutament independent de la hipotètica o real degradació del procés nicaragüenc d'aquests darrers anys.

Sembla que aquest és l'aspecte de la Teologia de l'Alliberament que nosaltres els europeus, copsem pitjor, potser perquè s'ha d'estar famolenc o sagnant per copsar-lo. La Teologia de l'Alliberament no és filla de la Modernitat europea sinó del dolor llatinoamericà. Un dels errors *científics* més importants (i no precisament teològic) del primer document del cardenal Ratzinger contra la Teologia de l'Alliberament era la confusió imperdonable entre els elements marxistes que hi pot haver en algunes teologies de l'alliberament i el marxisme cosmovisional i pseudo-escatològic d'aquells «marxistes ben alimentats» que Ratzinger devia haver conegut a l'Alemanya del 68 (i que, segons alguns, són a les arrels psicològiques de la seva involució). Recordo la impressió d'un bisbe llatinoamericà (de la qual vaig ser testimoni) a mesura que anava llegint algun dels papers previs a aquell Document: el pobre home no sabia literalment de què li parlaven. La seva reacció era un xic semblant a la reacció de Domitila Barrios quan veu que confonen el seu feminisme amb el de les lesbianes nord-americanes ⁹.

b) En segon lloc, resulta obvi dir que, en la postmodernitat que hem presentat, s'endevina amb facilitat un triomf d'elements existencialistes i anarquistes sobre el marxisme revolucionari. D'aquest últim -del derrotat- en parlarem aviat. Ara voldria dir una cosa ràpida sobre els vencedors del moment. Atès que aquest triomf té quelcom de venjança contra aquell ambient dels nostres anys seixanta, on citar a Heidegger o Proudhon, entre la gent més d'avantguarda, equivalia a traïr tota la revolució i a privar-se de tota credibilitat. El meu comentari serà molt breu:

b.1. - Pel que fa a l'existencialisme em sembla que, en la postmodernitat, falta aquella altura tràgica que va ser típica d'aquest corrent. Sí que hi ha una certa dignitat... però sense

gaire risc. Més que no pas amb la bellesa de la tragèdia, el postmodern s'acontenta amb la tragèdia del que és limitadament bell. Més que *assumir* heroicament el no-res, la contingència o la mort, el postmodern procura pal·liar-la o emmudir-la amb la petita evasió, la dona del moment, «un vino y una buena titi» com ja hem dit abans.

b.2.- I, pel que fa a l'anarquisme, no té gaire mèrit indicar això, quan el mateix autor comentat afirmava que, «por lo *zurdo* de sus ideas, *escora* Bakunin». Tanmateix, sí que mereixeria un comentari una mica més detingut. Abans he afirmat diverses vegades que el contenciós marxisme-anarquisme havia estat la gran tragèdia i el «pecat original» de la revolució moderna en el primer món, Ara, tan sols vull evocar que aquesta enemistat secular contribueix al fet que totes les oscil·lacions del pèndul de la història cap un costat o cap a l'altre, siguin sempre *reactives i unilaterals*. I, aleshores, si el marxisme va acabar confonent solidaritat amb imposició, gairebé serà inevitable que el Bakunin sabinià en el moment de reaccionar hostilment contra la imposició, hi arrossegui la solidaritat. Tot això fa aflorar la qüestió de si el que «escora» per l'esquerrisme sabinià és Bakunin o més aviat Nietzsche com ara explicarem. Ja que ens sembla vàlida la llei que afirma que, així com Marx sense Bakunin degenera en Stalin, Bakunin sense Marx acaba transvestit en Nietzsche¹⁰.

c) Aquestes dues afirmacions ens permeten comprendre en quin sentit el que ha acabat per dir-se postmodernitat és, en el fons, una antimodernitat, tal com ja havíem apuntat. En aquest context, només voldria afegir, en un altre comentari ràpid, que la veritable *Postmodernitat* va ser això que s'anomena «Escola de Frankfurt», el primer corrent que va constatar les decepcions de la Modernitat, molt abans que fossin sabudes de tothom; i que s'interrogà, preocupada, per les seves causes, però *des de dins* dels mateixos afanys de la Modernitat i *sense renunciar-hi*. Crec que aquesta seria la diferència entre un Horkheimer o un Adorno, i qualsevol altre dels filòsofs postmoderns que ja tenen poc o molt d'antimoderns. Però ens hauríem de preguntar, a més, *per què* va fracassar també l'intent de l'escola de Frankfurt, que va donar lloc o bé a una integració excessiva i resignada en el sistema (una mica d'això fóra el que s'anomena segona generació) o bé a una mera «nostàlgia del que és totalment una altra cosa», si no a una intranquil·litzadora profecia d'«autodestrucció»¹¹.

2.2. CONTRA L'AURA MARXISTA DE LA MODERNITAT O: «MARX HA MORT, VISCA JOAQUIN SABINA»

A més d'aquesta protesta genèrica contra l'ambició prometeica de la Modernitat, en el tarannà postmodern hi ha una reacció molt clara contra una altra forma particular d'aquell prometeisme: em refereixo al profund desengany enfront del marxisme. Que el llenguatge de «crisi del marxisme» és coetani del llenguatge de «postmodernitat», això ho veiem cada dia. Però crec que cal precisar bé i centrar com més millor aquest desengany, atès que pot servir per a interessos concrets.

En realitat, i paral·lelament amb la reacció antimil·lenarista ja comentada, ara hauria de dir que la postmodernitat *no nega les anàlisis de Marx, sinó les seves solucions*. Que la societat capitalista no és més que sordidesa envoltada de divines paraules (com la de «llibertat») deu haver quedat prou clar a aquestes altures de la nostra exposició. Però per si de cas, evoquem una altra vegada què en pensa el “cuervo ingenuo” de J. Sabina.

“Tú no tener claro
cómo acabar con el paro.
Tú ser en eso paciente.
Pero hacer reconversión,

y, aunque haber grave tensión,
tú actuar radicalmente”

Diguem, entre parèntesi, que aquesta cançó és anterior a Reinosa, per exemple. Malgrat tot, la crítica de la postmodernitat al marxisme no ha estat menys brutal. I si prenem com a punt de partença que *el veritable nervi d'aquesta crítica rau en les promeses no complides més que en les injustícies denunciades*, crec que podrem arribar fins a l'arrel més clarament marxiana (no ja simplement marxista): em refereixo als durs atacs de Marx i Engels contra els anomenats «socialistes utòpics» de la seva època. En el fons, aquells atacs, que pretenien substituir tota la interpel·lació utòpica o ètica per una garantia científica, van acabar convertint-se en una utilització de la ciència com a seguretat tecnocràtica, per eludir així la «travessia pel desert» necessària per a tot alliberament. Marx i Engels acostumaven a dir que «quan s'és un home de ciència no es tenen ideals». No sospitaven com sona de diferent avui aquesta frase, i com pot tornar-se contra ells sota la forma d'aquesta resposta (que és, al mateix temps, una deducció lògica): «quan no es tenen ideals cal conformar-se amb els fets». No ho van sospitar perquè ells estaven religiosament (no científicament!) convençuts que els fets eren a favor seu. Però avui, quan ja hem experimentat els fets, sí que podem donar aquesta resposta als pares del marxisme.

L'engany de Marx i Engels va consistir, per tant, a anomenar ciència a allò que (secretament) eren els seus ideals, les seves il·lusions humanes més nobles. S'enganyaren amb els socialistes utòpics no perquè ells no hi tinguessin res a aportar, sinó perquè podien descobrir-los aquest curtcircuit tant anticientífic. Però, després, la venjança de la postmodernitat ha estat cruel: la veritat dels postmoderns ha consistit a *treure* els ideals. (Hem de deixar penjada la pregunta de si, a l'arrel de l'actitud de Marx i Engels, no hi havia precisament el seu ateisme: un cop eliminat Déu, Marx no sabia on fonamentar els ideals humans; no quedava altre remei que fonamentar-los en la ignorància, però aquesta, naturalment, se suposava ja vençuda en l'home de ciència. Aquesta pregunta és important, però la deixarem per un altre dia.) Ara ens interessa descobrir aquesta fallada de soca-rel que estàvem comentant, fins i tot en èpoques posteriors a la de Marx i Engels. És per això que faré una ràpida al·lusió al nostre passat més recent.

A l'Espanya dels anys setanta, poblada de generosos marxistes en lluita, en aquells dies en què “mai no era demà i no arribava mai demà passat,, la immensa majoria dels militants es caracteritzava per una furiosa hostilitat contra tot «reformisme» o revisionisme. Aquestes eren les paraules-tabú d'aquell moment. D'aquesta manera, els lluitadors utilitzaven fraudulentament la utopia i l'ètica per eludir la gradualitat i la lentitud típiques de tot procés humà creador. Però no les utilitzaven tal com eren sinó emmascarades com a ciència: perquè era això el que Marx havia fet en no saber-les integrar com a utopia i com a ètica. I això va portar com a conseqüència que ara reapareguessin triomfants la utopia i l'ètica, però de la manera com solen reaparèixer totes les coses reprimides: camuflades.

Què va passar després, a partir d'aquesta situació? Doncs probablement el que havia de passar: desaparegudes oficialment la utopia i l'ètica ens quedàrem pràcticament on érem: amb uns marges mínims de maniobra. I per això, d'aquell rebuig radical de tot reformisme, ara s'ha passat, en la reacció postmoderna, a un triomf del possibilisme més pragmàtic. Però ara es tracta d'un *possibilisme sense generositat*, ja que abans la generositat havia desaparegut, pretesament substituïda per la ciència.

I si del nostre ahir pròxim passem al nostre avui, la referència antimarxista revesteix una altra forma. Així, per exemple, la postmodernitat no ignorarà les grans possibilitats que obre l'actual revolució informàtica. Però el dubte seriós que se li planteja és de si els homes les

faran servir per al bé. En canvi, Marx no va dubtar ni un sol moment que la revolució industrial de la seva època seria utilitzada pels homes «per al bé». Aquest és, probablement, l'últim punt de la gran distància entre moderns i postmoderns¹².

A partir d'aquesta evolució s'assenta un dogma fonamental: un cop vist com és d'inútil la generositat i el poc fonament que té, s'arriba a la conclusió «que ningú no ha de morir per ningú»¹³, que significa: ningú no ha de sacrificar-se per ningú. Els antics revolucionaris disconformes es converteixen així en els actuals petits funcionaris pròspers. I el que no vulgui anar per aquí, es veurà reduït a formar part d'una autèntica «reserva d'indis» (i, a més, d'indis *delinqüents*) de la nostra societat occidental.

I un cop establert aquest dogma que «ningú no ha de morir per ningú» ja no es diu, naturalment, que la ciència va aportar tot allò que els ingenus utòpics assignaven a la generositat (això és el que quedà enterrat amb Marx i el marxisme). Ara es diu només, i més modestament, que veurem què pot donar de si la racionalitat, a partir del principi que ningú no ha de morir per ningú. Amb això estem en el pragmatisme actual del PSOE. El que encara no es diu és que aquesta racionalitat pragmàtica dóna molt poc de si: per exemple, pot inventar semàfors, però no pot evitar que estiguin poblats de pobres esperant desesperadament. I és que, tal com molt bé va escriure M Horkheimer, «l'enyorança que el botxí no triomfi sobre la víctima no és una veritat científica», per descomptat. Atès que «la ciència no pot produir ni justificar un sol acte d'amor» com més tard va dir J. B. Metz. Potser, doncs, l'única cosa que pot donar aquesta racionalitat és que el botxí es mengi la víctima «amb ganivet i forquilla», en lloc de fer-ho a queixalades.

En arribar a aquí, potser calgui resumir, d'una manera gràfica, que el que s'ha esdevingut amb la política de Reagan es converteix en una paràbola cultural de la postmodernitat. La supressió d'impostos condueix a un augment insuportable del dèficit públic, el qual es tradueix en fortes baixades de la Borsa que amenacen esquarterar el sistema. D'una manera semblant, la negació de tota obligació comunitària (o d'aquests «impostos» no simplement econòmics: donar una mica de la nostra vida als altres), porta a una societat amb un brutal dèficit de solidaritat, que es tradueix en un desconfiat desfer-se de tota participació en la construcció d'aquest món. El problema és que, en mera política econòmica, la cosa pot arreglar-se si Reagan es decideix a imposar impostos. Però en el camp moral, ¿qui pot imposar-nos alguna obligació comunitària? I ¿qué le vamos a hacer si nos gusta más el «güisqui sin soda»?

I, amb aquesta última observació entrem en un nou apartat: el pas d'una descripció cultural a un intent de valoració humana de la postmodernitat¹⁵.

3. AMBIGÜITATS, PREGUNTES I AMENACES DE LA POSTMODERNITAT

O: JOAQUIN SABINA TAMBÉ HA MORT. VISCA RAMBO?...

Per als qui hem esdevingut homes i creients en el difícil despertar d'Espanya (i de l'església del Vaticà II) a la Modernitat, seria molt temptador pronunciar ja d'entrada una condemna global. Tampoc no ens fóra difícil: els nostres esquemes mentals ens subministrarien paraules i raons abundants. Però precisament per això aquest balanç resultaria molt sospitós. Segurament, i encara que diguéssim que ho fèiem en nom de la fe, estaria fet molt més des de la Modernitat que des del cristianisme. No ens n'adonariem, però fóra així.

Per això, i per no precipitar-nos, podria ser oportú començar aquest balanç recordant que també a la Modernitat (al començament) se la desautoritzà com a intrínsecament falsa: per exemple, amb l'argument que parlava dels drets de l'home en lloc dels drets de Déu. Convindria no perdre de vista que aquest llenguatge teològic per a nosaltres tan familiar (el d'un Rahner, el d'un Metz, fins i tot el mateix llenguatge Wojtyła sobre els drets de l'home) són en realitat una recuperació tardana que es realitza després d'haver negat el pa i la sal a aquella Modernitat naixent.

¿Direm ara, amb la mateixa precipitació, que la postmodernitat és intrínsecament falsa, encara que per fer-ho al·leguem que ignora els drets de l'home, o qualsevol altra raó aparentment irrefutable? A mi no m'agradaria fer-ho així. I per això voldria començar aquest balanç provisional atenent els aspectes que poden ser més positius del fenomen postmodern.

3.1. VALORS DE LA POSTMODERNITAT

3.1.1. Sempre ha estat molt més fàcil encertar la crítica de defectes que la solució positiva amb què s'ha pretès substituir-los. Si recordem això no ens serà difícil sospitar que potser la postmodernitat té tota la raó en la seva crítica a una Modernitat que es recolzava gairebé tota en el “mite del futur millor” i en la hipocresia d'anomenar alliberament (o qualsevol altra divina paraula) a allò que no era més que “la real gana”. Desemascarar aquesta hybris de la Modernitat era absolutament necessari. Recordar a l'infatuat home modern (parodiant el vell poeta):

*como a nuestro parecer
cualquier tiempo futuro
será mejor.*

és per si mateix un acte de valentia i de lúcida honradesa: l'home és en algun sentit més petit del que pretén, i la realitat d'aquesta vall de llàgrimes potser «no dóna molt més de si». Denunciar tot això és un primer valor de la postmodernitat¹⁶.

3.1.2. A més és possible copsar un sentit de dignitat i d'amor a la bellesa enmig d'aquesta tragèdia de la mediocritat, un innegable afany de dignificar (ni tan sols sigui amb quelcom d'estil) aquesta «insuportable entitat de tot el que és lleu», que potser seria el veritable significat del conegut títol de M. Kundera. Un afany molt amenaçat però que, per exemple, encara és clarament perceptible en un Nietzsche, el qual en moltes de les seves pàgines i aforismes és un dels pares de la postmodernitat: un Nietzsche sense superhome, però amb un sentit dionisiac de la tragèdia. L'única pregunta que em suscita aquest segon valor és si, a la

llarga, aconseguirà de mantenir-se i dignificar aquesta levitat de l'ésser, o si més aviat no estarà fatalment amenaçat per la vulgaritat, encara més insuportable que la levitat. Hi ha raons per a sospitar que estem vivint ja, en molts postmoderns, un afany nietzschenianisme sense dignitat, des del moment en què s'entreveu que la dignitat nietzscheniana també acaba tenint la seva tragèdia: el drama de la bogeria de Nietzsche.

Això em suggereix una qüestió ulterior, a la qual potser ens empeny la mateixa postmodernitat, des de dins d'ella mateixa: ¿no serà que per aconseguir corregir una mica la finitud cal no instal·lar-s'hi? Com a mínim en aquest nivell de pregunta i de sospita sempre apressant, crec que aquesta qüestió no ha de ser eludida".

Però en qualsevol cas, i des dels dos valors enunciats, podria arribar-se a una conclusió que podríem formular més o menys així: la recerca de la comunicació (encara que petita i no trobada encara) ha passat per sobre de l'afany del que és productiu. Això ens portaria a l'últim valor que volem assenyalar.

3.1.3. Heidegger ha citat diverses vegades aquell vers de Hölderlin: «ara que som diàleg». Segons Vattimo aquest ser-diàleg s'esdevindria com a *conseqüència de la impossibilitat de la metafísica*¹⁸. El text complet de Hölderlin diu en realitat: «L'home ha après molt i ha donat nom a moltes coses celestials, des que nosaltres som un diàleg i podem sentir-nos els uns als altres». A la meua manera d'entendre, en aquesta estrofa encara seria moderna la conseqüència: que l'home hagi donat nom a realitats celestials. Però seria postmodern l'enunciat: que som un diàleg.

És a dir: és postmoderna la tesi heideggeriana que la veritat no resideix en el judici. No és per tant una espècie de «fotografia» de l'ésser. Però si no existeix aquesta fotografia, sí que hi ha la possibilitat d'asseure's i dialogar. Es a dir, queda la veritat com una acollida oberta, la veritat com a comunió. Sense que ningú no pretengui venir al diàleg amb tota la veritat ja construïda, com una pretensió absoluta. Alguna cosa així sembla que vulgui dir Heidegger en el seu famós escrit sobre l'essència de la veritat. I alguna cosa d'això explicaria el desconcert de la postmodernitat davant tots els dogmatismes (marxistes, musulmans, i "batauneros" o catòlics..., tots per un igual).

Doncs bé, des d'aquest valor jo voldria preguntar-me també per la necessitat de la superació, en una espècie de petita anàlisi transcendental del diàleg. En primer lloc, sembla que és necessari afirmar que si dialoguem és perquè no som tan radicalment diferents, sinó que tenim alguna cosa en comú (diguem-li raó, humanitat o com es vulgui). En segon lloc també cal establir que si dialoguem és perquè «som algú». I en aquest sentit podríem dir que *una identificació global i una identitat personal són condicions de possibilitat del mateix fet del diàleg*.

Però el fet és que, tot i essent algú i tenint una identificació global, ens podem acabar matant si no hi afegim: si dialoguem és *perquè l'altre és algú*. Sense aquest tercer factor, no acaba de néixer el diàleg. I això és el que sembla convertir-se, per a la postmodernitat, en una crida a l'ètica que la supera, però que és detectada també pel mateix Vattimo:

*"El pensament europeu, nascut dels grecs -diu Levinas- sempre tractà de formular-se en conceptes generals; per exemple, i sobretot, el concepte de ser, el concepte de l'home, etc., per tal de controlar per endavant tot el que ens ofereix l'experiència. Així, d'acord amb el concepte general de L'home, el proïsme que trobo no serà més que un exemplar d'una espècie que ja conec (i que domino). Però considerar l'altre home només com un exemplar de la humanitat és la màxima violència, ja que no el respecta pel que té de particular, d'imprevisible i, en el fons, d'infinit"*¹⁹.

Tots aquests i altres valors de la postmodernitat són importants i cal que siguin recuperats. Però la manera com els hem presentat aquí (turmentats per la pregunta o la crida cap a la pròpia transcendència) ens porta cap als aspectes més qüestionables o que més perplexitat humana creen, de la nostra postmodernitat.

3.2. PREGUNTES I AMENACES DE LA POSTMODERNITAT

D'entrada, i per mantenir-me en paral·lelisme amb el que he dit abans, m'agradaria apuntar que, si bé és dolent el mite del futur, no sembla que sigui millor substituir-lo per un altre mite del present, pel mite del moment. I que si bé és dolent fer «el que ens dóna la gana» dient-ne hipòcritament alliberament, tampoc no ho arreglem gaire fent-ho tot dient «que ens dóna la gana». És una conducta tan reactiva que no se la pot considerar com a definitiva. El dolor del món, i el dolor que causen els homes, també continuen estant aquí i clamant quan «premem l'accelerador». I prémer l'accelerador a temps, sembla que només condueix a substituir la hipocresia en el parlar per la hipocresia en el mirar...

Aquestes sospites es tornen particularment angoixants quan intentem mirar una mica endavant, calcular la probable evolució de les actituds postmodernes, i preguntar-nos senzillament: on pot anar a parar tot això? Llavors un altre cop sorgeix una colla de preguntes com aquestes:

3.2.1 Malgrat la seva tornada a la realitat, la postmodernitat ¿no acaba sent una espècie de «principi de plaer» *com a protesta* contra el «principi de realitat» (més que *en integració* amb ell)? O, amb una terminologia menys freudiana i més senzilla: ¿no amenaça la postmodernitat amb acabar en un individualisme no alliberat, que no és solament postmodern, sinó molt antic a Occident? Si, en definitiva:

*opino con Sade que al deseo los frenos le sientan fatal,
nunca entiendo el móvil del crimen, a menos que sea pasional... i
siempre que la muerte viene trás mi pista me escapo por pies,*

aleshores no serà difícil imaginar que aquell «hombre blanco con lengua de serpiente», que no complia les seves promeses i que es feia amb l'altre gran president, li truqués un dia per telèfon a Joaquín Sabina per explicar-li la seva conducta, i li digués senzillament: «mola más tu egoísmo que el socialismo de Tierno». Perquè el problema és que el crim, encara que sigui passional, també produeix víctimes, i hi ha vegades que no podem fugir per cames de la mort si no és penjant a un altre. Negar això seria desconèixer aquesta realitat davant la qual la postmodernitat no ha volgut fer-se el cec, precisament. I, tanmateix, el Sabina despectiu que cospa mordaçment l'existència de «mujeres que dicen sí cuando dicen que no», o «que buscan deseo y encuentran piedad», no sembla disposat a preguntar-se a ell mateix si el fet que existeixin dones així no tindrà res a veure amb el petit detall que hi ha molts barons que diuen que no quan diuen que sí, o que anuncien pietat quan els empeny el desig... Era una pregunta temptadora sobretot donada la fal·lera del nostre poeta per l'agudesament mental i el joc de paraules afortunat. Però quan es tracta d'un mateix sembla que no hi ha res a dir: només aquell «qué voy a hacerle yo si me gusta así?». I prou. Dubto que amb tot això hàgim sortit de les «divines paraules».

3.2.2. El que dèiem abans és per mi la pregunta més important, ara. Però es pot arribar a conclusions semblants pensant en altres amenaces, Per exemple: en els elements d'agressivitat latents en la postmodernitat (encara que potser latents com a autodefensa; però aquesta ha estat sempre la justificació de totes les agressivitats!). Quan Sabina denuncia tots els grimpadors que abans el menyspreaven i ara el rodegen, quan els hi crida «No, no, no... ya está marchita la margarita», potser recau una altra vegada en una forma de divines paraules. O amb un altre exemple que no té res a veure amb els textos que aquí hem comentat: un dia em diu un amic que Fernando Savater ha escrit un article realment intolerable per protestar contra la intolerància essencial de tot el que és religiós ²⁰. El meu comentari és que potser la intolerància no es deu a una incoherència personal de Savater: potser és que algun «fanatisme» és essencial a *tot allò que és humà* en tant que el que copsem com a veritat (encara que no ho anomenem dogma) ho copsem com a absolut. Savater tenia, per desgràcia, bastant de raó en diverses al·lusions d'aquest article. Però, com expressar el sentit absolut d'una raó sense donar la sensació d'intolerància? Això no posa en relleu que l'home necessita alguna dosi absoluta, per defensar el que només és relatiu?

Al meu entendre, quelcom d'això demostrariem si paréssim atenció a l'evolució dels nacionalismes els últims anys: sembla com si de ser *alliberament d'un poble* haguessin passat a ser *majúscules* (o divines paraules) *d'un grup*. (En la meua modesta opinió, ETA, per exemple, s'hauria trobat enmig d'aquesta evolució sense haver-se assabentat de res; i aquest seria una part del seu drama.) Aquest exemple, evocat només de passada ¿no torna a demostrar que la postmodernitat només pot mantenir-se tal com és a base d'alguna cosa que no és gens postmoderna? ¿O que l'home necessita alguna “divina paraula” fins i tot per mantenir les seves paraules senzilles i humanes...?

O dit d'una altra manera: l'individualisme tan radical de què fa gala la postmodernitat (tot i no oblidar que tot malalt i tota persona que pateix té la tendència a tornar-se individualista), ¿no condueix, per la seva mateixa dinàmica, a la lluita de tots contra tots, en lloc de conduir a la convivència de tots amb tots? Per arribar a això últim ¿no és absolutament necessari algun projecte supraindividual en què tots han de morir una mica? I aquí ¿la postmodernitat no es troba en l'alternativa de destruir-se o transcendir-se ella mateixa? ²¹

Aquesta pregunta, de moment, podem deixar-la penjada. Amb els trets positius i negatius que hem anat intentant apuntar potser que ja sigui possible esbossar un petit balanç.

4. BALANÇ

4.1. Dit d'una manera cristiana podríem formular-ho així: la postmodernitat té raó de protestar contra la divinització de la història; però no en té quan fa aquesta protesta perdent la dimensió teològica de la història.

Dit d'una manera més laica podríem formular-ho així: la postmodernitat claudica davant la famosa pregunta d'A. Camus: ¿un home té dret a ser feliç en una ciutat envaïda per la pesta? Per més que el postmodern reivindiqui aquest dret es trobarà que això no és possible, encara que només sigui per l'amenaça. I al final resultarà que no es podrà ser feliç sense unes forces de l'ordre cada vegada més «fortes».

Però crec que no solament per l'amenaça sinó també per la consciència. En una línia semblant a la de Camus, afirma un altre personatge de *Le diable et le bon Dieu* de J. P. Sartre: «en aquesta terra sagnant tota alegria és obscena». Potser és aquesta l'única obscenitat o el veritable sentit de tota obscenitat. Perquè el dolor hi continua essent. I potser no depèn de nosaltres poder-lo esbandir del tot, però sí que depèn de nosaltres augmentar-lo i, fins i tot, augmentar-lo «sense voler». Ja que com va escriure Vázquez Montalbán, amb molta agudesia: «cada neopositivisme té la realitat que es mereix» ²².

Si això és així, podríem estar plenament d'acord que tota la Modernitat sense una dosi de postmodernitat es converteix en pur fonamentalisme, o en un fanatisme acrític. Però hauríem de convenir també que un excés d'aquesta dosi amenaça amb convertir-se en pur verí: la sola postmodernitat anirà degenerant en una complicitat cada vegada menys encoberta, i una col·laboració cada vegada més hipòcrita amb tots els franquismes, pinochetismes i els reaganismes de la història humana. La recepta postmoderna ja la va utilitzar aquell ministre franquista que va escriure un llibre sobre «El crepuscle de les ideologies». Aquest crepuscle -tan postmodern que era ell implicava subliminalment l'albada de la dictadura...

I per això, el que hem de dir a la postmodernitat no és allò de «ten cuidado con la nicotina, ten cuidado con la Josefina o ten cuidado con el Paternina». No. La veritable advertència serà més aviat aquesta altra: «eh, Sabina, ten cuidado con América Latina».

4.2. El nostre balanç no seria just si, alhora que presenta les preguntes que nosaltres fem a la postmodernitat, no presentés també les preguntes que la postmodernitat ens deixa a nosaltres. Preguntes que potser són alguna cosa més que qüestions; són tasques a emprendre, si és que, per amor als homes, volem que la crida de la postmodernitat sigui només una etapa necessària però transitòria en la història del gènere humà. Perquè la malaltia no s'arregla diagnosticant-la; cal saber també com sortir-se'n i cap on. Atès que sembla prou clar que ja no podem tornar a aquell tarannà «dels quinze anys» de la nostra Modernitat passada.

Bé, doncs, en aquest context són dues les preguntes que a mi em resulten fonamentals i que resumeixen el repte de la postmodernitat: Heu-les aquí:

- a) ¿com podem donar alguna vigència a l'esperança utòpica de l'home de manera que ni cregui possible viure a "la ciutat de l'alegria" ni tampoc no se senti que viu sempre al «carrer de la Malenconia»?
- b) ¿on trobar la força per a una transformació del desig egoista, de manera que l'home ni s'hi senti fatalment encadenat, ni en visqui després com una mera repressió? Ja que si al començament d'aquest treball vam fer al·lusió a la teoria de Buda sobre el desig i el dolor, ara hauríem de concloure que la postmodernitat, mentre ha caigut en una espècie de «nirvana» respecte a l'afany de transformar el món, tanmateix no ha eliminat el desig del

«güisqui con soda». S'ha limitat a dir: «¿qué voy a hacerle yo?». Però podríem preguntar-nos si ha estat així per debilitat personal, o per inconseqüència només, o per algun indicati que, malgrat tot, *val més viure amb desig i amb dolor que «morir» en la insensibilitat del nirvana*. Que aquest indicati és ben legítim ho expressen aquells versos de M. Machado: «el cuerpo joven pero el alma helada, - sé que voy a morir porque no amo ya nada».

I si aquest indicati és real, com s'explica i com l'hem de manejar? Heus aquí una altra variant de la mateixa qüestió.

5. POSTMODERNITAT I ESGLÉSIA INSTITUCIÓ

1) *La postmodernitat sembla que té el seu corresponent paral·lelisme religiós en l'actual restauració eclesial. Sembla que surti al pas de la tradicional «antimodernitat» de l'Església, encara que per raons diferents (l'antimodernitat de l'Església obeïa a por o retard; la de la postmodernitat obeeix més aviat a un desengany o cansament). Però en la mesura que el Vaticà II representava un projecte de reconciliació entre l'Església i la Modernitat, ara podem parlar de l'actual restauració eclesial com de “postvaticanista”.*

2) *En aquest context, la crítica del món a l'Església canvia de sentit. El món ja no atacarà l'Església per ser “infidel” a la seva utopia evangèlica, sinó que tractarà de «posar-la en evidència» per demostrar que l'Església tampoc no té utopia, que tampoc ella no creu -si més no pràcticament- en aquestes Divines Paraules que predica, i que viu centrada sobre ella mateixa i sobre els seus propis interessos. El cristià compromès ja no es troba avui amb militants que l'acusen, sinó més aviat amb perdonavides que somriuen davant d'ell. Quan la postmodernitat tracta d'aquesta manera l'Església intenta justificar la seva renúncia als ideals de la Modernitat, tot adduint la renúncia de l'Església als ideals evangèlics.*

3) *Precisament per això, en aquest nou context canvia també de sentit la crítica profètica feta des de l'interior de la mateixa Església i des d'una eclesialitat irrenunciable. Ara no significa “aliança” amb els enemics de l'Església, sinó testimoni que en l'Església continua funcionant la instància de la utopia, que l'Església no pot renunciar a l'Evangeli encara que noti que li ve gran. Perquè l'Evangeli la constitueix com a Església encara que, al mateix temps, no la deixi viure tranquil·la. D'altra banda, la paraula lliure i dialogal en el si de l'Església, quan és realment evangèlica, surt a l'encontre d'aquest afany per una comunitat de diàleg que és la resta més gran d'utopia que perdura en la postmodernitat.*

6. LA INTERPEL·LACIÓ DE LES ESGLÉSIES LLATINOAMERICANES (**)

La trajectòria de l'Amèrica Llatina no ha estat exactament la mateixa que la del Primer Món malgrat l'enorme colonització cultural. No té sentit parlar allà d'una modernitat desenganyada. Això ens permet constatar avui algunes diferències culturals que es converteixen en interpel·lacions per a l'Europa postmoderna i per a les esglésies europees.

1) Interpel·lació per la seva mateixa realitat: la història del seu sofriment no s'ha acabat. I això planteja la pregunta de si aquest "final de la història" que proclama la postmodernitat és, en realitat, el final de tota història o només de la història que escriuen els vencedors. És la interpel·lació del fet que no podem continuar «fingint que no els coneixem», per després dir que «no saben res» (com van intentar fer molts alemanys en descobrir-se els horrors dels camps de concentració nazis). Els països del Tercer Món són, en algun sentit, els nostres «camps de concentració» i, per això, és interessada la pretensió postmoderna de desqualificar tota preocupació cap a ells, qualificant-la despectivament de «tercermundista».

2) Interpel·lació també per la seva fe. En prendre's tan seriosament l'home Jesús i la seva mort, enfront de tots els religiosismes abstractes occidentals, testimonien que no creuen en cap majúscula merament formal ni en cap paraula pseudodivina, sinó en la Paraula de Déu feta paraula humana, en les «majúscules» desposseïdes de la seva condició «divina» per entrar en les minúscules de la nostra realitat.

En prendre's tan seriosament el seguiment de Jesús i el Sermó de la Muntanya, copsen que la «bogeria de la creu» i la «niciesa de les benaurances» no poden proclamar-se com una Gran Paraula màgica, sinó que només esdevenen creïbles des d'una pràctica modesta d'apropament a elles. D'aquí se'n desprèn un compromís: que no es basa en promeses infal·libles de futurs millors, ni en il·luses esperances messiàniques, sinó en l'amor al germà que sofreix, que obre fins a Déu mateix tot compromís terrenal. (Per això, un dels capítols teològics que han nascut de la teologia de l'alliberament, han estat les teologies «del captiveri» i del martiri.)

3) Interpel·lació finalment a les mateixes esglésies occidentals: no solament pel nombre de catòlics llatinoamericans (per l'any 2000 es calcula que seran la meitat de l'Església Catòlica), ni tan sols per la seva debilitat (gairebé totes les decisions que afecten el seu futur passen per les nostres mans), sinó també per la novetat: per realitats com les comunitats de base, per buscar Déu «al carrer i no a la cúria» (Casaldàliga), per no separar el sagrament «de l'altar» del sagrament «del pobre», i per l'exigència evangèlica que tot això implica per a la institució eclesial.

(*)Aquesta tercera part s'exposa mitjançant un comentari al llibre de poemes del bisbe Casaldàliga: «El tiempo y la espera» (Sal Terrae 1986). A les poesies d'aquest llibre, s'hi pot trobar un material molt apte, tant per demostrar les tesis enunciades aquí com per contraposar-les als versos de J.Sabina exposats a la primera part.

(**) Reproduïm molt resumides i gairebé en forma de tesi, les altres dues parts del treball.

NOTES

1.G. VATTIMO, *El fin de la Modernidad*, Barcelona 1986.

2.Cf. J. M. ROVIRA BELLOSO, *Fe i cultura al nostre temps*, Barcelona 1987.

3.Citaré les cançons següents i amb les abreviatures que indico: OL = Ocupen su localidad. / CMJ = Cuando era más joven. / P = Princesa. / HM = Hay mujeres. / ZN = Zumo de limón. / JAP = El joven aprendiz de pintor. / CDCC = Cómo decirte, cómo contarte. / TI = Tratado de impaciencia. / QD - «Qué demasiao». / JL = Juana la Loca. / CM = Calle Melancolía. / PHJ = Pongamos que hablo de Joaquín. / CC = Caballo de cartón. / CI = Cuervo ingenuo. / GSS = Güisqui sin soda. / RE = Rebajas de enero. / AA = Adiós, adiós. / PA = Pisa el acelerador. / PHM = Pongamos que hablo de Madrid, / ES = Eh, Sabina.

4.Mirant ja el cas espanyol és inevitable la pregunta sobre el gran paper que hi ha degut jugar, en la nostra postmodernitat, tot el desengany produït pel PSOE. La increïble majoria de 1982 era, sobretot, l'expressió d'una il·lusió, més encara: d'una confiança. I el seguit de decepcions amb les quals el PSOE ha respost a aquella il·lusió és precisament el tema de la cançó “Cuervo ingenuo”, de J. Sabina:

Tú decir que, si te votan, tú sacarnos de la OTAN.
Tú convencer mucha gente, tú ganar gran elección.
Ahora tú mandar nación, ahora tú ser presidente.
Hoy decir que esta Alianza ser de toda confianza,
incluso muy conveniente. Lo que antes ser muy mal,
permanecer todo igual y resultar
excelente...
Tú tirar muchos millones en comprar tontos aviones
al otro gran Presidente.
En lugar de recortar loco gasto militar,
tú ser su mejor cliente...
Hombre blanco hablar con lengua de serpiente ... »(CI).»

Si els “nous filòsofs” francesos sorgits del maig del 68 es confessaven «fills de Marx i de la Coca-cola», els postmoderns espanyols semblen «fills de M. Boyer i d'Isabel Preysler», amb la diferència que encara sembla que desconeixen els seus pares. El nostre cantant parlava més aviat de «fill de la derrota i de l'alcohol, però crec que va pel mateix camí: la derrota que «socialistes de tota la vida» descobreixin ja madurs “els grans valors del mercat”, i l'alcohol que “puja al cap”, com una “mujer fatal”.

5.Sobre una altra possible recuperació de l'ètica en la postmodernitat, vegeu què dic més avall a la nota 19.

6.Això es copsa, per exemple, en aquesta cançó aiguafort i autoretrat del nostre autor, que es titula “Pongamos que hablo de Joaquín”. Juntament amb les anomenades “vivir a tope”, i a resistir amb «un buen tinto y una buena titi», sorgeixen també frases com aquestes: «amigo de causas perdidas - desde aquel mayo de París»..., «medio profeta, medio quinquí»..., «tirando a zurdo en sus ideas - por donde escora Bakunin». Aquesta última al·lusió també és interessant i haurem de comentar-la.

7. Sobre els orígens religiosos d'aquest mil·lenarisme, remeto el lector al llibre de **N. COHN** *En pos del milenio*, Barral, a 1972, atès que ara no podem entrar en el tema. Caldria analitzar no solament el caràcter religiós dels mil·lenarismes, sinó la seva dura repressió per les esglésies, i el que significa el fet que aquesta dada de l'inconscient europeu reaparegui en la consciència moderna, després ja de la seva arrel religiosa.

8. Potser també perquè hi va haver una altra fallada en la Modernitat naixent que va voler transformar el món sense arreglar la «lluita de classes, (o millor dit: l'agressió de classes) existent al món. Això semblava pressuposar que l'educació (encara que se l'anomenés “del gènere humà”) no era pensada per a tots, sinó només per a aquells que es creien ser “l'autèntic gènere humà, els “autèntics” ciutadans, que eren els burgesos... No voldria ignorar aquest aspecte, malgrat que ara tampoc no el consideri en la meua anàlisi. Fins i tot se'l podria datar el 1848, any de la revolució social fracassada.

9. A les quals ara no jutjo ni tinc dades per a fer-ho. Però sí que evoco la reacció de Domitila davant aquesta identificació. Cf. **D. BARRIOS**, *Si me permiten hablar*, Ed. Siglo XXI.

10. **G. VATTIMO** coincideix també a assenyalar Nietzsche i Heidegger com a mentors de la postmodernitat (cf. Op. cit., passim o p. ex. p. 9).

11. Remeto al significatiu títol (i obra!) de **J. F. SCHIMMUCKER**, Adorno. *Logik des Zerfalls*. Stuttgart 1977.

12. En aquest sentit caldria afegir que una obra com la de **Y. MASSUDA** (*La sociedad informatizada como sociedad postindustrial*, Tecnos, 1984), malgrat aquest títol tan de «darrera hora» encara és una obra típica de la Modernitat. I a la postmodernitat el seu desenvolupament li sembla “massa esquemàtic i analíticament ingenu” (l'expressió és de **CARLOS MOYA**, en el seu capítol-col·laboració al llibre *Utopía y Postmodernidad*, Salamanca, 1986, p. 56). Massuda està convençut que l'home no es pot autodestruir i, per això, espera i pronostica un bon ús de la revolució informàtica: els perills més grans foren, paradoxalment, les millors garanties. En canvi, la postmodernitat sembla que tem el contrari: el gènere humà es pot autodestruir (per això se'n desenten d'una manera individualista!) o «es pot morir de fam en el paradís» (expressió de **A. GORZ** a *Les chemins du Paradis*, París 1983); i per tant el progrés pot reduir-se simplement al fet que els antropòfags mengin “amb ganivet i forquilla i no amb els dits”, però sense haver deixat de ser antropòfags.

13. «El socialisme del futur no ha d'esperar res dels profetes ni exigir de ningú que estigui disposat a donar la vida pels altres» (*Ideas para el socialismo del futuro*, per **M. A. QUINTANILLA** i **R. VARGAS MACHUCA**. A *Noticias Obreras*, núm. 960 (15-30 set., 1987), p. 668. La frase resulta òbvia si es limita a dir que ningú no pot exigir això a l'altre; però, per això mateix, sembla que suggereix que ningú no ha de sentir-se cridat a donar la vida per ningú ni exigir-s'ho a ell mateix. La línia que empalma aquesta frase de molts postmarxistes amb el marxisme d'abans passa, probablement, per aquestes paraules de K. Marx a *La ideología alemana*: “els comunistes, lluny de preconitzar l'egoisme contra l'abnegació o l'abnegació contra l'egoisme, demostren en canvi que aquesta contradicció té una base material, amb la qual cosa desapareix per si mateixa”. La gran sorpresa es produí quan, un cop canviada la base material, la contradicció no va desaparèixer per si mateixa. Aleshores la

postmodernitat ha hagut d'adoptar entre els dos membres del dilema marxíà. I com que no tenia cap raó per optar pel segon, va optar pel primer: per l'egoisme contra l'abnegació o que «ningú no ha de donar la vida per ningú». I el problema és que, mentre escrivim això, s'està exigint fàcticament a molts que donin la vida per nosaltres: se'ls exigeix això als parats, als nous pobres, al Tercer Món i a totes les víctimes de programes econòmics racionalment perfectes, gràcies a les víctimes dels quals no hem de morir nosaltres ni una miqueta, mentre ells moren del tot o gairebé del tot.

14.«Per què no dir-ho? El socialisme del futur no està obligat a trencar amb la societat burgesa» (Ibid. id.).

15.Encara que només sigui en una nota, ja que no cap en el text, m'agradaria cridar l'atenció sobre el problema que planteja a la postmodernitat la constatació que (igual o més encara que les persones) les institucions: humanes no acostumen, en realitat, a ser termes mitjans (ni bons ni dolents) o foses grises de poca bondat i poca maldat, sinó que més aviat són extrems paradoxals: bons i dolents alhora i, de vegades, amb coses molt bones i molt dolentes. Aquesta dada -que es va constatant a molts llocs- no permet els judicis antics d'identificació institucional "tolerant però total", fruit d'un balanç global. Només permet provisionalitats o parcialitats. I això porta a una desinstitucionalització, si no volem que porti al profetisme (que, quan és autèntic, resulta més dolorós per al profeta que per als seus mateixos oients). Que una tal desinstitucionalització és típica de la postmodernitat em sembla evident (són prou clars els descensos de militància política, sindical o eclesial). Però, en contra del que se sol dir, no deriva solament de la incapacitat de compromís del subjecte, sinó també de la incapacitat de les institucions per a «merèixer» aquest compromís. I l'única alternativa que la postmodernitat entreveu (i refusa amb raó) és aquest fonamentalisme pre-modern (però molt actual) que s'estén des de l'Iran als Estats Units, passant per Herri Batasuna. D'aquí ve la importància del que direm a la tercera part sobre el profetisme intraeclesial.

16.No és per donar-me-les de profeta, però sí perquè es vegi que ara no faig "de la necessitat virtut" voldria evocar que aquest tipus de denúncies van constituir un dels meus punts de confrontació amb les ideologies revolucionàries d'abans. M'agradaria recordar en aquest sentit la contraposició entre "la realitat com a absolut" i "la realitat com a maledicció" proposada (el 1974) a l'últim capítol de la meua Cristologia; així com la crítica a Marx y la Bíblia de **J. J. MIRANDA** (escrita el 1973), i l'article *Socialismo como espiritualidad* (de 1975), on vaig subratllar com a aportacions de la fe a la revolució coses com la «liberación de todo ensueño milenarista,, la voluntad insobornable de rigor en el análisis» i el «lo hacer la revolución en provecho propio». (Cf. tots dos escrits a Teologia de cada dia, Salamanca 1976, 2a. ed., pp. 390-411) Remeto també les freqüents al·lusions al tema a *Acceso a Jesús* (1a. ed., 1979) i al *Manifiesto para un pesimismo cariñoso (a Este es el hombre*, Madrid 1986, 3a. ed., pp. 202-212).

17.Enuncio només la pregunta perquè l'he tractada més detingudament (valent-me de la mateixa referència a Tierno Galván al·ludida en el text) en la meua recent reflexió: *Proyecto de hermano. Visión creyente del hombre*, Santander 1987, pp. 104108.

18.Cf. op. cit., cap IX.

19. Vegeu *El País*, 8 de gener de 1987, p. 9. **VATTIMO** hi fa una calorosa apel·lació a Levinas, contra els mestres de la sospita, precisament perquè la postmodernitat ha après que darrera la pretesa destrucció de les ideologies que duen a terme aquests mestres, continua sense quedar cap veritat absoluta sinó una altra nova ideologia. L'apel·lació de Levinas al que és absolut de «l'altre» jugaria un paper de destructora d'ideologies. Però voldria afegir que molts postmoderns no comparteixen aquest entusiasme de Vattimo per Levinas, sinó tot el contrari. La qual cosa és coherent amb la forma com aquí ho hem presentat: com una crida a la postmodernitat a superar-se ella mateixa des de dins.

20. *El País*, 8 de setembre de 1987. (*Embajador en el infierno*).

21. Aixó és una cosa bastant sabuda, En economia ho va demostrar, per exemple, Ricardo contra l'optimisme d'Adam Smith (qui, de tota manera, ja comptava amb algun tipus de factor supraindividual: només que aquest era benèfic i independent de l'home: era aquella famosa mà invisible que ho harmonitza tot com un «deus ex machina»). Ara es tracta de comprendre que el que Ricardo va demostrar, no s'esdevé només en economia sinó en tots els camps de la vida. I que l'economia no és aquí més que un reflex de l'ésser humà.

Per això ara voldria afegir que, independentment de l'ús que el govern faci de la recaptació fiscal (la qual cosa és una qüestió importantíssima i ineludible, però és una altra qüestió), una de les coses més postmodernes que conec és la ira amb què la dreta ben situada del nostre país s'irrita contra la política fiscal del govern. En aquest punt, la postmodernitat resulta ser molt antiquada.

22. Cf. *El País*, 26 d'octubre de 1987.

© *Cristianisme i Justícia*, Roger de Llària 13, 08010 Barcelona
T: 93 317 23 38; correu-e: espinal@redestb.es; <http://www.fespinal.com>
març 1988